

**APKLAUSOS APIE PSICHOAKTYVIŲJŲ
MEDŽIAGŲ VARTOJIMO APLINKOS
PREVENCIJOS STRATEGIJŲ TAIKYMĄ
LIETUVOS BENDROJO UGDYMO MOKYKLOSE
REZULTATŲ ATASKAITA**

Parengė: Vida Leonienė

2014

ĮVADAS

Aplinkos prevencijos strategijos yra nukreiptos į kultūrinę, socialinę, fizinę ir ekonominę aplinką, kurioje žmonės priima sprendimus dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo. Ši prevencijos strategija remiasi požiūriu, kad psichoaktyviosios medžiagos vartojamos ne tik dėl asmeninių ypatumų, bet ir dėl daugybės aplinkos veiksnių: bendruomenės požiūrio į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą (kas bendruomenei atrodo normalu, tikėtina ir priimtina), valstybėje galiojančių įstatymų, mokesčių ir baudų, reklamos ir psichoaktyviųjų medžiagų prieinamumo.¹

Aplinkos prevencijos strategijos priemonės skiriasi priklausomai nuo lygmens, kuriame jos įgyvendinamos: valstybės, mokyklos, bendruomenės ar šeimos.

Aplinkos prevencija **mokykloje** vykdoma formuojant mokyklos politiką: normas ir apribojimus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimui mokykloje, kovos prieš psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą ir platinimą mokyklos teritorijoje būdus, saugios ir moksleivių sveikatą puoselėjančios mokyklos aplinkos kūrimą².

1.1. Aplinkos prevencijos strategijų taikymo ugdymo įstaigoms teisinė bazė Lietuvoje

Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo (1996) 19 straipsnio 1 punktą skelbia, kad Lietuvos Respublikoje rūkyti (vartoti tabako gaminius) draudžiama visose švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose ir šių įstaigų teritorijose.

Įrodyta, kad rūkymas labai susijęs su tabako gaminių prieinamumu. Kuo didesnis tabako gaminių pardavimo vietų tankumas netoli mokyklų, tuo dažniau mokiniai pabando rūkyti³. Tokiais atvejais mokiniai dažniau patys mėgina nusipirkti, o ne prašo kitų asmenų jiems nupirkti cigarečių. Kaip rodo „Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose. ESPAD – 2011“, tabako gaminių prieinamumas mokiniams Lietuvoje yra palyginti didelis: 2011 m. net 72 proc.

¹ Šaltinis: *Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras*, <http://www.emcdda.europa.eu/themes/prevention/environmental-strategies>

² Šaltinis: *Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras*, <http://www.emcdda.europa.eu/themes/prevention/environmental-strategies>

³ Šaltinis: *McCarthy W., Misty R., Lu Y., Patel M., Zheng H., Dietsch B. Density of Tobacco Retailers Near Schools: Effects of Tobacco Use Among Students. American Journal of Public Health, 2009; 99(11): 2006-2013*

mokinių teigė, kad panorėjus jiems būtų lengva įsigyti cigarečių. Todėl būtina mažinti netoli mokyklų esančių tabako pardavimo vietų tankumą ir didinti atstumą nuo pardavimo vietų iki mokyklų.

Šuo metu Tabako kontrolės įstatymu (1996) nenustatyti apribojimai mažmeninės prekybos tabako gaminiais vietai, tokiu būdu sudaromos sąlygos plėsti tabako gaminių įsigijimo prieinamumą, kas prieštarauja Tabako kontrolės įstatymu siekiamam tikslui - mažinti Lietuvos Respublikoje tabako gaminių vartojimą, jų prieinamumą (ypač nepilnamečiams asmenims). Narkotikų tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, atsižvelgdamas į tai, 2014 m. pradžioje parengė Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 15 straipsnio pakeitimo projektą ir siūlo pateikti Vyriausybei Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 15 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą. Jame siūloma, nuo 2015 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikoje apriboti mažmeninę prekybą tabako gaminiais, nustatant atitinkamus mažmeninės prekybos tabako gaminiais vietos atstumus nuo ugdymo bei sveikatos priežiūros įstaigų, kaip šiuo metu jau yra įtvirtinta Alkoholio kontrolės įstatymo 18 str. 3 d. 1 p.

Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo (1995) 22 straipsnis skelbia, kad Lietuvos Respublikos ugdymo įstaigose ir jų teritorijose draudžiama vartoti alkoholinius gėrimus. Visos Lietuvos Respublikos bendrojo ugdymo mokyklos privalo vadovautis šiais įstatymais.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, siekiant užtikrinti saugią ir sveiką aplinką mokyklos bendruomenei bei sudaryti tinkamas sąlygas vaiko gerovei, 2004 m. rugsėjo 17 d. išleido įsakymą Nr. ISAK-1462 „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“. Šio įstatymo 1.1.9 punktą nustato, kad mokyklų vadovai „sustiprina Tabako kontrolės įstatymo (1996), Alkoholio kontrolės įstatymo (1995), Narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymo (1998) laikymąsi mokyklose, kad mokiniai, pedagogai ir kiti asmenys nevartotų ir neplatintų tabako, alkoholio, narkotinių bei psichotropinių medžiagų“.

Siekiant išsiaiškinti, kokios aplinkos prevencijos strategijos ir kokiais būdais taikomos Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas 2013-2014 metais atliko bendrojo ugdymo mokyklų apklausą ir apibendrino jos rezultatus.

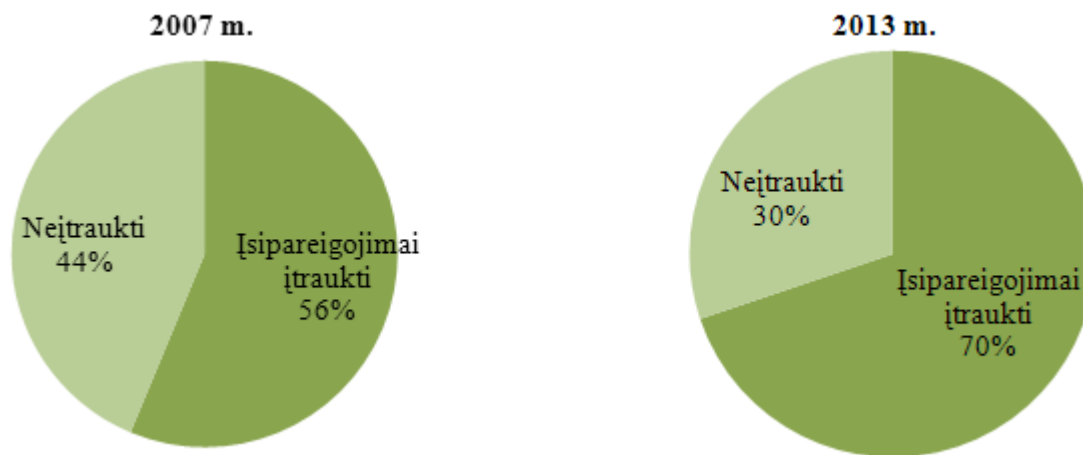
1.2. Įsipareigojimų dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo ugdymo įstaigų dvišalėse sutartyse ir vidaus tvarkos taisyklėse 2007 ir 2013 m. apžvalga

2013 metais Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas parengė apklausos anketą (žr. 1 priedą), kurioje numatyti klausimai apie ugdymo įstaigų dvišales sutartis, kurios sudaromos priimant vaikus ir suaugusiuosius į mokyklą („Vaikų iki 14 metų mokymo sutartis“, „14 ir vyresnių vaikų (suaugusiųjų) mokymo sutartis“): apie tai, ar šiose sutartyse įtraukti įsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo ir ar tokie įsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo įtraukti į mokyklų vidaus tvarkos taisykles. Taip pat buvo pateikti klausimai apie kitas mokyklose taikomas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemones, o taip pat ir naudojamas bendrojo ugdymo įstaigose pasiteisinusias prevencijos priemones.

Anketas užpildė 1025 bendrojo ugdymo mokyklos. Kaip matyti iš 1 pav., įsipareigojimus nevartoti psichoaktyviųjų medžiagų dvišalėse sutartyse numatė daugiau nei pusė Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų – 70 proc. arba 713 mokyklų, o neįtraukė - 30 proc. arba 308 mokyklos. Tai geresni rezultatai, nei 2007 metų apklausos duomenimis, kuomet 56 proc. visų apklaustų mokyklų buvo įtraukę šį įsipareigojimą į sudaromas dvišales sutartis (žr. 1 pav.).

1 pav. Įtraukti įsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo dvišalėse sutartyse 2007 ir 2013 m.

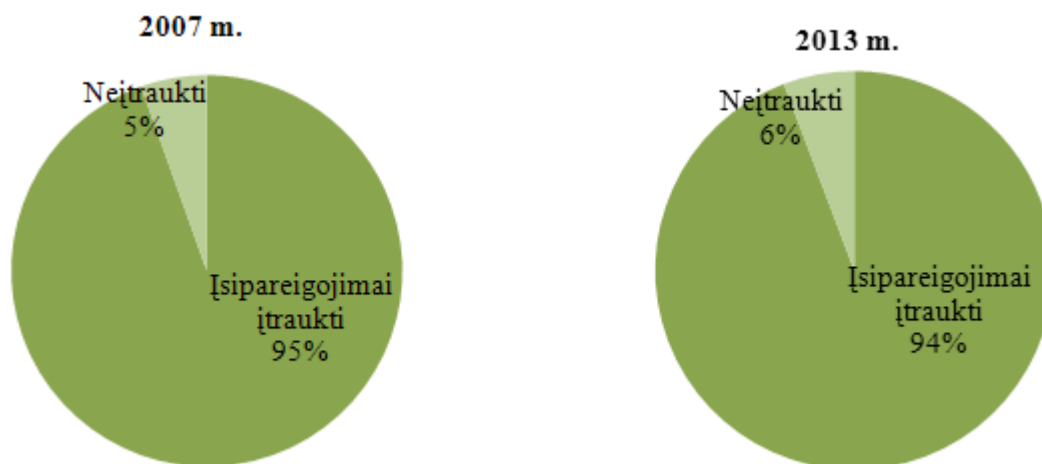
(2007 m. mokyklų skaičius n=1354, 2013 m. mokyklų skaičius n=1025)

Dauguma apklaustų bendrojo ugdymo mokyklų vidaus tvarkos taisyklėse yra numatę įsipareigojimus dėl psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir vartojimo prevencijos: 2013 m. - 94 proc. visų mokyklų (966 mokyklos), 2007 m. – 95 proc. (1280 mokyklų) (žr. 2 pav.).

2 pav. Įtraukti išsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir kontrolės vidaus tvarkos taisyklėse 2007 m. ir 2013 m.

(2007 m. mokyklų skaičius n=1354, 2013 m. mokyklų skaičius n=1025)

Iš 59 bendrojo ugdymo mokyklų (kas sudaro 6 proc. apklaustų mokyklų), 2013 m. vidaus tvarkos taisyklėse nenumatė išsipareigojimų dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ir kontrolės, tačiau daugiau kaip pusė jų (67 proc.) pažymėjo, kad žada ateityje numatyti.

1.3. Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir prevencijos priemonių vykdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose 2013 m.

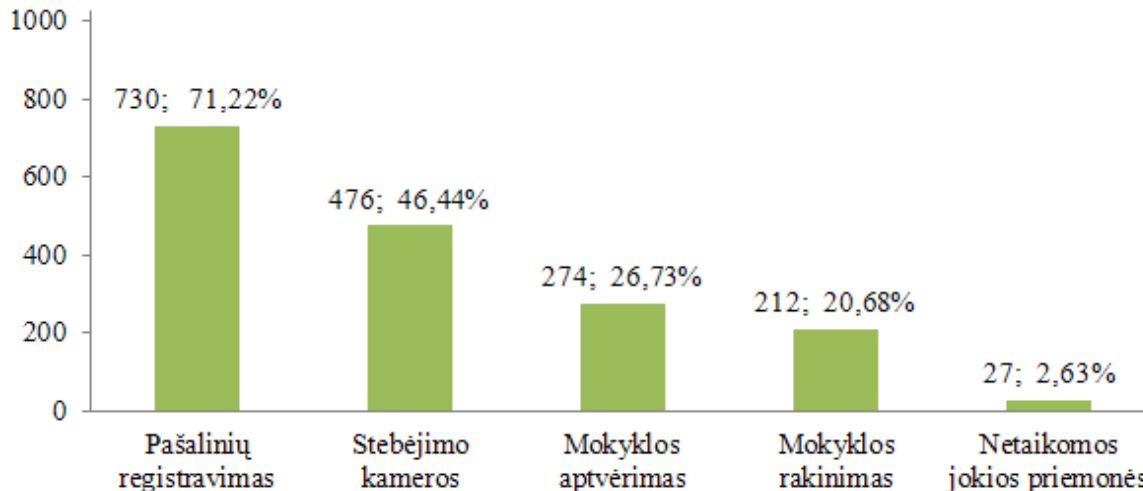
Šalia išsipareigojimų dvišalėse sutartyse bei vidaus tvarkos taisyklėse, mokyklos taiko ir kitas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemones (žr. 3 pav.). Apklausos rezultatai rodo, kad daugiausiai mokyklų taikė šias priemones:

1. Pašalinių asmenų registravimas ir jų patekimo į mokyklą kontrolė.
2. Stebėjimo kamerų mokyklos patalpose ir jos teritorijoje įrengimas (šią priemonę mokyklos įvardino prie vykdomų kitų kontrolės priemonių).

3. Mokyklos aptvėrimas.

Netaikė kontrolės priemonių 27 mokyklos arba tik 2,63 proc. visų apklaustų mokyklų.

3 pav. Mokyklose vykdomos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės priemonės 2013 m. (mokyklų skaičius, n=1025)

Nustatyta, kad daugiausiai mokyklų labiausiai pasiteisinusia psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemone įvardijo pašalinių asmenų kontrolę ir registravimą (šią priemonę taikė 148 mokyklos arba 14 proc. visų apklaustų mokyklų). Antroje vietoje - mokinių ir mokytojų budėjimas per pertraukas, renginių metu – 115 mokyklų (11,22 proc. visų mokyklų), trečioje vietoje - įrengtos stebėjimo kameros lauke ir mokyklos patalpose (75 mokyklose arba 7,32 proc.), mokyklos durų rakinimas (4 proc. mokyklų) bei mokyklos aptvėrimas (2,73 proc. mokyklų). (žr. 4 pav.).

4 pav. Mokyklų nuomone, labiausiai pasiteisinusios psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir prevencijos priemonės 2013 m. (mokyklų skaičius, n=1025)

Siekiant mažinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą svarbios yra tiek kontrolės, tiek prevencijos priemonės. Pažymėtina, kad mažesnė pusė apklaustų mokyklų įgyvendina kontrolės priemones – 38,93 proc. apklaustų mokyklų (399 mokyklos) (žr. 4 pav.).

Bendrojo ugdymo mokyklų buvo klausiama apie pasiteisinusias psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones. Paaikškėjo, kad prevencinių veiklų tarpe buvo populiariausios priemonės:

1. Renginiai, konkursai, akcijos, tai yra vienkartinės veiklos, kurios nėra veiksmingos.
2. Prevencijos programų (pvz. vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas ir kt.) bei kitų bendrai vykdomų su kitomis organizacijomis projektų įgyvendinimas.
3. Specialistų paskaitos. Čia reikia pažymėti, kad vienkartinis žinių suteikimas, t.y. specialistų paskaitos neužtikrina tiesioginio ir tęstinio poveikio mokiniams.
4. Prevencijos priemonės, kurios vykdomos bendradarbiaujant su policija.
5. Klasės vadovų veikla, kai psichoaktyviųjų medžiagų prevencijos klausimai aptariami klasės valandėlių metu. (žr. 4 pav.).

IŠVADOS

1. Įsipareigojimus nevertoti psichoaktyviųjų medžiagų dvišalėse sutartyse 2013 m. numatė 70 proc. apklaustų Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, tuo tarpu 2007 m. tik 56 proc. visų apklaustų mokyklų buvo įtraukę šį įsipareigojimą į sudaromas dvišales sutartis.

2. Nustatyta, kad daugiausiai mokyklų taikė šias psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemones:

- a) pašalinių asmenų registravimas ir jų patekimo į mokyklą kontrolė;
- b) stebėjimo kamerų mokyklos patalpose ir jos teritorijoje įrengimas;
- c) mokyklos aptvėrimas.

Jokių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemonių netaikė 27 mokyklos arba tik 2,63 proc. visų apklaustų mokyklų.

3. Bendrojo ugdymo mokyklų nuomone, tikslingiau mokyklose taikyti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, nei psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės priemones.

4. Pasiteisinusiomis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonėmis bendrojo ugdymo mokyklos įvardino renginius, konkursus bei akcijas, kurios yra trumpalaikio poveikio, vienkartinės priemonės, o tik antroje vietoje ilgalaikio poveikio priemones – programų ir projektų įgyvendinimą.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

1. Įtraukti į bendrojo ugdymo mokyklų sudaromas dvišales sutartis įsipareigojimus dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevertojimo.

2. Bendrojo ugdymo mokyklose tolygiai skirti dėmesį tiek psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės, tiek psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių įgyvendinimui.

3. Užtikrinant efektyvesnę psichoaktyviųjų medžiagų platinimo ir vartojimo kontrolę siekti, kad kuo daugiau bendrojo ugdymo mokyklų būtų įrengusios stebėjimo kameras (jas įsirengę turi mažesnę pusę Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų - 46,44 proc.), aptverti mokyklų teritorijas.

4. Įgyvendinant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją bendrojo ugdymo mokyklose rekomenduojama daugiau dėmesio skirti aktyviems ugdymo metodams, į prevencinę veiklą įtraukti ne tik mokinius, bet ir jų tėvus.

5. Daugiau dėmesio skirti mokinių sportinei veiklai, turiningam užimtumui po pamokų.

**Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės ir prevencijos priemonių
įgyvendinimo bendrojo ugdymo mokyklose**

ANKETA

2013 m.

Siekdami išsiaiškinti, kokios psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės ir prevencijos priemonės įgyvendinamos Jūsų bendrojo ugdymo mokykloje (toliau – mokykloje), maloniai prašome atsakyti į žemiau pateiktus klausimus.

1. Mokyklos pavadinimas.....

2. Mokyklos adresas.....

3. Mokyklos tel.nr., el. pašto adresas.....

4. Ar mokyklos vidaus tvarkos taisyklėse numatyti įsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo (pažymėkite tinkamą atsakymą)?

4a. Taip (pereikite prie 6 klausimo)

4b. Ne

5. Jei nenumatėte vidaus tvarkos taisyklėse įsipareigojimų dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo, ar žadate ateityje numatyti?

5a. Taip

5b. Ne

6. Ar dvišalėje sutartyje priimant vaiką į mokyklą numatyti įsipareigojimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo?

6a. Taip (pereikite prie 8 klausimo)

6b. Ne

7. Jei dvišalėje sutartyje nenumatėte įsipareigojimų dėl psichoaktyviųjų medžiagų nevartojimo, ar žadate ateityje numatyti?

7a. Taip

7b. Ne

8. Ar Jūsų mokykla įgyvendina šias psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės priemones (pažymėkite tinkamus atsakymus)?

8a. Pašalinių asmenų patekimo į mokyklą registravimas

8b. Mokyklos rakinimas

8c. Mokyklos teritorijos aptvėrimas

8d. Kita.....

8e. Netaikomos jokios priemonės

9. Nurodykite pasiteisinusias Jūsų mokykloje vykdytos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kontrolės ir prevencijos priemones:

.....
.....

Dėkojame už anketos užpildymą.